

Розділ IV Підготовка майбутніх фахівців соціономічної сфери до формування соціально-ціннісних орієнтації у молодших школярів

Система освіти на всіх ступенях її структури повинна ставити за мету формування особистості, яка спроможна оцінити власну підготовку фахівців, які будуть займатися вихованням і навчанням підростаючого покоління. Деякі дослідники (В. Андрєєва, С. Бондаревська, С. Кульнєвич, В. Сластьонін та ін.) вважають можливим при підготовці спеціалістів для освітянських закладів у рамках вивчення педагогічних дисциплін спеціально виокремити в якості методологічної основи аксіологічний підхід, котрий надасть процесу підготовки майбутніх фахівців ціннісну спрямованість.

Питання змісту підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери досліджувались у різних аспектах, зокрема такими науковцями як (І.Богданова, Л. Буркова, Т. Браніціка, М. Лук'янова, В. Маликова, О.Паскаль, В. Сторож та ін.). За безумовної важливості проведеного дослідження І.Богдановою визначено концептуальні теоретичні положення щодо розвитку особистісної змобілізованості за допомогою стану інтегральної саморегуляції майбутніх фахівців соціономічної сфери, який забезпечує можливість стати активними суб'єктами навчання на протязі всього життя, які самостійно оволодівають новими знаннями, пошуком нової інформації для задоволення власних потреб, вибирати види і темп навчання та нести повну відповідальність за якість засвоєння знань й пристосування їх до нових реалій життя [4, с. 43].

Сьогодні університетська підготовка фахівців (за Л. Бурковою [5]) орієнтована на компетентнісний підхід, що відображає цикл викладання навчальних дисциплін та професійні функції майбутніх фахівців, що орієнтація на ці складові не враховує динаміки розвитку професій. Адже швидкоплинність світу відбивається на потребах людства, конкретного суспільства, відповідно, на вимогах до професій та здійснення професійної діяльності. Група соціономічних професій не є виключенням цього процесу, оскільки динаміка соціального життя, що спричиняє кризові стани в суспільстві, потребує все більше фахівців, здатних в таких умовах розв'язувати професійні задачі.

Соціальні процеси відбуваються на засадах різних рівнів взаємодії людей у суспільстві, а соціальна взаємодія характеризується процесом безпосереднього або опосередкованого впливу соціальних об'єктів один на одного, в якому взаємодіючі сторони пов'язані циклічною причиною

залежністю, що виявляється у наслідках взаємодії та поверненні реакції на виток, що її спонукав. Управління, регулювання, формування, розвиток, підтримка, гармонізація соціальної взаємодії в суспільстві потребує фахівців, здатних до виконання таких функцій. Звідси, до соціономічної групи професій входять: педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники, соціальні психологи тощо [5, с.13]. Згідно з класифікацією Є. Климова група професій, що входять до типу «людина-людина», наголошуючи, що робота з людьми є основною ознакою професійної діяльності соціономістів.

Предметом професійної діяльності цієї групи професій є соціальна взаємодія, а змістом – різні аспекти її відтворення в суспільстві. При цьому соціальна взаємодія здійснюється в суспільстві на мікро-, мезо- і макрорівнях («людина – людина», «людина – соціальна група», «людина – суспільство», «соціальна група – соціальна група», «соціальна група – суспільство»). Як було зазначено автором, для цієї групи професій існує не тільки спільний предмет професійної діяльності але й базові професійні компетентності. Базові, тобто такі, які забезпечують розв’язання професійних задач у цій групі професій і є універсальними для них. Спеціальні і специфічні професійні компетентності забезпечують розв’язання специфічних професійних задач у певній професії та потребують оволодіння спеціальними чи специфічними техніками, технологіями розв’язання професійних задач [5, с.13].

У нашому випадку ця робота буде спрямована на формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку майбутніми учителями початкової школи та майбутніми соціальними педагогами під час своєї практики, а ті студенти магістранти, які вже працюють мають виконувати це протягом навчального року.

Предмет особливості здійснення професійної діяльності впливають на визначення структури професійних компетентностей для соціономічної групи професій. Будь-яка професійна діяльність має задачну природу. Розв’язання професійних задач вимагає від фахівця теоретичних знань, практичних умінь, які забезпечують готовність фахівця до здійснення професійної діяльності.

Метою даного дослідження є визначення стану підготовленості та залучення студентів до діяльності з оцінювання та самооцінювання власної підготовки щодо формування соціально-ціннісних орієнтації у молодших школярів.

Залучення студентів до діяльності з оцінювання та самооцінювання власної підготовки щодо формування соціально-ціннісних орієнтацій молодших

школярів – це сукупність узагальнених раціональних прийомів оцінної діяльності, а саме: прийоми цілепокладання оцінного аналізу, порівняння, узагальнення, кожний з яких виконує специфічну функцію, служить формуванню особистісного значення засвоєваних соціальних цінностей і норм, побудові оцінного до них ставлення.

Це підтверджує необхідність застосування у навчальному процесі педагогічних закладів певних засобів і способів, спрямованих на організацію активної оцінної діяльності студентів. Серед них чільне місце повинні займати оцінні завдання: адекватно оцінювати власні вольові прояви у професійної діяльності, уміння адекватно оцінювати власну активність у професійній діяльності і діяльності інших, давати оцінку продуктивності власних досягнень у роботі вчителя початкової школи та їх суспільному значені, уміння реально оцінювати відношення з іншими. Їх основна функція полягає в послідовному оволодінні і творчому використанні дій та мислительних операцій, необхідних для раціонального оцінювання та осмислювати власні дії спрямовані на розвиток і удосконалення інших. Використання таких завдань можливо не тільки під час практичних і семінарських занять, але і під час лекцій особливо коли останні здійснюються на основі проблемного викладу, у формі диспуту, дискусії, спираючись на психологічні дослідження, в яких суб'єкт — і суб'єктивні відносини виділяються, як найбільш значущі в теоретичній моделі оцінно-мислительного акту (Б. Ломов, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, О. Тихомиров, Ж. Піаже та ін.) можна вважати, що ефективність формування операціонально-оцінних структур підвищується в комунікативних ситуаціях, що характеризуються сумісною діяльністю, взаємодією і спілкуванням суб'єктів. При цьому використовуються такі методи колективної діяльності, як бесіда, дискусія, диспут, полеміка, сюжетно-рольова гра, тренінг вибір яких обумовлений особливостями матеріалу, що викладається, формою занять, які спрямовані на: ставлення з гумором до власних невдач; умінням власно давати оцінку своєму здоров'ю та здоров'ю інших; уміння оцінити, контролювати внутрішні протиріччя, власний емоційний стан; уміти дати оцінку необхідності допомогти іншим, без тиску на особистість; давати самооцінку результатам своєї педагогічної діяльності у порівнянні з світовими досягненнями в освіті; реально давати оцінку власним відчуттям, стану сімейних відносин у сім'ях вихованців; уміння оцінювати знання і уміння дітей берегти красу природи та мистецтва; уміння адекватно оцінювати прояви власної акуратності, а також контролювати розвиток вихованості учнів.

Такі підходи, на наш погляд, допоможуть майбутнім учителям у подальшій уже практичній діяльності.

Оцінка педагогами і самооцінка учнями досягнутих у процесі навчання результатів є важливим стимулом навчання. Вони можуть сприяти формуванню мотиву, який тісно пов'язаний з інтересом до учіння, почуттям задоволення від успіхів, радістю від подолання труднощів і досягнення мети.

Оцінка і самооцінка дозволяють встановити відповідність досягнутих у процесі навчання результатів поставленим завданням і завданням навчання, відзначити успіхи учнів, виявити недоліки у їхній навчальній роботі, встановити причини відхилень, проектувати нові завдання [1].

Слово «оцінка» означає характеристику цінності, рівень чи значення будь-яких об'єктів або процесів. Оцінити — означає встановити рівень чи якість чогось. Стосовно навчально-пізнавальної діяльності оцінка означає встановлення ступеня виконання учнями завдань поставлених перед ними в процесі навчання, рівня їх підготовки і розвитку, якості набутих знань, сформованих умінь і навичок [1].

Педагогічний суб'єктивізм має різні причини: суб'єктивні нахили, установки, цінності, орієнтації, рівень підготовки, недостатнє знання критеріїв оцінювання тощо. Учитель повинен розуміти це і свідомо намагатися здійснити об'єктивне і реальне оцінювання виконаної учнями роботи.

Сутність особистості полягає в усвідомленні людиною себе і в певному ставленні до самої себе. Особистість є структурою життєвих смислів суб'єкта: вона – результат роботи свідомості, котра створює шляхом відбору та синтезу культурних надбань суспільства власні смисли життєдіяльності. Самосвідомість, завдяки якій людина пізнає себе, оцінює і випрацьовує певне ставлення до себе, дозволяє вносити в процес побудови особистості корективи шляхом адаптації життєвих смислів до власних особливостей.

Одним з важливих факторів, який розкриває багатогранність самосвідомості, є самооцінка. Розуміння її як основного компонента самосвідомості властиве багатьом дослідникам. В. Абдрахманова відзначає, наприклад, що «самооцінка являє собою ступінь в розвитку самосвідомості і проявляється у здатності ставитися до себе критично, співвідносити свої можливості з результатами діяльності не лише згідно з думкою оточення, але й на рівні власних вимог до себе». Л. Бороздіна зазначає, що самооцінка є дуже важливою, якщо не ключовою характеристикою самосвідомості та забезпечує не лише критичну позицію індивіда відносно того, чим він володіє, але й оцінку

з точки зору певної системи цінностей [1]. Є. Савонько розуміє самооцінку як «особливий ступінь в розвитку самосвідомості, передумовою якої є усвідомлення людиною самої себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів і цілей власної поведінки, свого ставлення до оточуючих і до себе, своїх сил і можливостей в досягненні конкретних цілей» [17, с.107.]. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що самооцінка є характеристикою самосвідомості.

Самооцінка, як і самопізнання, є показником самоставлення і на думку Д. Ольшанського [12]. Вона має два рівні: усвідомлений, який включає, перш за все, знання, і неусвідомлений – переважно емоційний. Емоційна самооцінка достовірно вища від когнітивної.

Отже, самооцінка дозволяє з позицій власного розуміння смислу критично оцінити свої дії, вчинки, ставлення, емоційний стан та зовнішні умови і фактори. Вона може викликати сумніви і незадоволення собою, потребу переосмислення набутого досвіду, що і є передумовою виникнення нового, творчого ставлення до себе й дійсності.

У початковій школі самооцінка – це головна якість, від якої залежить усе інше, тому вчитель має виявити винахідливість, шукаючи засоби її підвищення. На щастя, в цьому віці дітям потрібно багато чому навчитися – у розумовому, фізичному, практичному, моральному планах, тому, якщо є бажання, вчителю не дуже важко знайти, чим заохотити і за що похвалити. Це можуть бути щойно засвоєні знання, різноманітні вміння і нові звички. Втім, уважний педагог завжди знайде спосіб дати дітям зрозуміти, що вони компетентні люди з добрими намірами, здатні виконати завдання, які перед ними постають, і вирости гідними людьми. Як правило, вчителі початкової школи саме на це й спрямовують свої зусилля [23, с. 47].

Оцінка є основою процесу формування системи цінностей особистості, а також складової соціально-ціннісних орієнтацій.

Уміння оцінювати активно формується в дитини не тільки в сім'ї, але й під час її навчання у школі. Саме в цей період школа стає тим соціальним середовищем, у якому активно здійснюється процес формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку, а навчання – провідним видом діяльності дитини. Але за спостереженням таких дослідників, як І. Нікольська, Г. Бардієр [11], супроводжуваним видом діяльності залишається гра. Саме гра є одним з активних методів навчання дитини на різних вікових

етапах. У дошкільному віці гра була провідною у вихованні, але й у цьому віці вона зберігає свою значущість; отже, доцільним вбачається відведення їй належного місця в позаурочній діяльності та внесення її елементів в організацію навчання на уроках.

Таким чином, коли дитина йде до школи, відбувається перехід в її діяльності від гри до праці, в її найближчому колі від сім'ї до колективу, в її внутрішніх особистісних якостях від не сором'язливості до дисципліни і т.ін. Школа стає тим соціальним середовищем, в котрому дитини буде вирішувати важливі проблеми свого розвитку. Психологи вважають, що головна серед них – установлення та здійснення соціальних відносин. Значно розширюється коло спілкування: у дитини з'являються товариші у класі за спільною діяльністю, у позашкільних справах [2, с. 137]. Під час спільної діяльності у дітей молодшого шкільного віку виникають нові взаємовідношення. І вже через декілька тижнів після навчання у першокласників зникає несміливість і смуток від нових вражень. Вони розпочинають придивлятися до сусідів за партою, з'являються нові знайомства з однокласниками, виникають спільні інтереси. Дружні стосунки, як правило, виникають у молодших школярів як за спільними інтересами, так й за близькими проживаннями. Водночас, кожен школяр при цьому розвиває свою індивідуальність, починає висловлювати свою власну думку, наміри, бажання стати лідером у навчанні, іграх і т.ін.

Одним із шляхів формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку є моральне виховання, яке у дітей розпочинається задовго до школи. Та тільки тут вони зустрічаються з такою чіткою і розвинутою системою моральних вимог, додержування яких контролюється постійно і цілеспрямовано. Молодшим школярам вказують на всі норми і правила поведінки, котрими вони повинні керуватися у взаємовідносинах з учителями і дорослими у різних ситуаціях, під час спілкуванні з товаришами, на уроках і перервах, під час перебування в громадських місцях, на вулиці. Діти цього віку психологічно підготовлені до чіткого розуміння смислу цих норм і правил поведінки, до їх повсякденного виконання. Нажаль, інколи дорослі завчасно не використовують дану готовність і тому у дітей виникає таке відчуття, що дотримання норм і правил поведінки залежить від настрою дорослих, від різних випадків, від їх бажань і т. ін. Ось чому деколи у дітей виникає відчуття страху, тому, що нібито норми та правила поведінки мають формальний характер, а не базуються на внутрішній необхідності. Внаслідок цього їх поведінка формується під впливом зовнішніх дій, у тому числі

внаслідок боязні покарання. Дієве засвоєння норм і правил поведінки дітьми молодшого шкільного віку, перш за все, забезпечується наявністю у вчителів добре розробленої системи прийомів і засобів контролю за їх виконанням.

Цей вік має можливість для формування моральних якостей та позитивних рис особистості. Дитяча довірливість, схильність до наслідування, великий авторитет, що має вчитель, стають передумовами для започаткування моральної особистості. Саме у цей період дітей доцільно привчати у школі до самообслуговування, допомоги дорослим. Важливим аспектом забезпечення наступності у моральному вихованні може стати використання у виховній роботі з молодшими школярами гри. Цікава гра виступає у поєднанні з працею, і може виховувати любов до праці, культуру рухів, здоров'я, задовольняє цікавість дітей, формує навички колективної діяльності, миролюбство [3, с.30].

Однією із головних умов досягнення належної результативності у вихованні дітей є любов педагога до них. Ця духовно-моральна якість має бути притаманна кожному педагогові незалежно від того, де він працює: у дошкільному закладі, недільній чи загальноосвітній школі; і незалежно від того, який предмет викладає: математику, малювання, українську мову чи інший предмет. Адже від характеру його ставлення до дитини залежить її емоційне самопочуття, поведінка, ставлення до інших людей, до навчання, до самої себе. Любов педагога до своїх вихованців, його доброзичливість, чуйність мають величезну силу позитивного впливу на них. Діти чутливі до любові, а це позначається на їхньому розвитку, особливо на духовному і моральному [13, с. 10; 10, с. 71].

Отже, можна зробити висновок, що саме на етапі молодшого шкільного віку починає формуватися ядро, база моральної поведінки, моральних почуттів і моральних переконань, що дозволяють дитині орієнтуватися й робити правильність свого переконання, заснованого на цьому почутті.

Взагалі соціально-ціннісні орієнтації дітей молодшого шкільного віку різнобічні формування їх залежить як від рівня привласнення їх дитиною, так і від ступеня засвоєння.

Соціальне середовище і умови життя є основою формування соціально-ціннісних орієнтацій особистості певного суспільства. Вони впливають на потреби, інтереси, соціальні установки, котрі фіксуються у свідомості та віддзеркалюються у практичній діяльності.

На формування соціально-ціннісних орієнтацій впливають не тільки соціальні фактори, але і деякі характеристики самого суб'єкту, його відношення до певних цінностей. Саме сукупність певних якостей особистості обумовлює особливості формування соціально-ціннісних орієнтацій у окремого індивіду.

Соціально-ціннісні орієнтації формуються в особистості поступово у процесі її соціалізації, шляхом проникнення соціальної інформації в індивідуально-психологічний світ особистості. Вони формуються на основі її потреб та інтересів.

Кожна дитина приходиться до школи із різними можливостями, тому необхідно урахувати її індивідуальні особливості [16, с. 132].

У розвитку молодшого школяра головну роль відіграє сім'я. Доброзичливі стосунки з батьками, їх інтерес до успіху у навчанні сина чи доньки, як правило, підкріплюють високу чи низьку самооцінку, котру дитина отримала в дошкільному віці: упевнений у собі учень долає будь-які труднощі і невдачі у школі: дитина з низькою самооцінкою, не дивлячись на удачі, успіхи, постійно переживає і орієнтується в основному на оцінку і відношення до неї учителя, батьків. Для вразливого учня достатньо однієї маленької помилки, незначного зауваження, щоб закреслити всі попередні успіхи. Кожне слово, міміка, жест, інтонація, тембр, голос чи дія батьків, учителя несуть дитині повідомлення про її самоцінність як учня і як особистості в цілому. Однак, більшість батьків навіть не усвідомлюють, який вплив має їх звернення до дитини і як воно впливає на сина чи доньку.

Формування у дітей ціннісних орієнтацій – найбільш складний аспект сімейного виховання. Ті сім'ї, де немає любові і згоди, як правило, не можуть виховати своїх дітей добрими, чесними, милосердними людьми. Неприязні відносини, а часто і ворожість між батьками негативно впливають на виховання дітей. А якщо діти гублять повагу, не відчувають любові до батьків, виховання не буде мати позитивного результату [16, с. 11].

Молодший школяр відчуває себе знаючим і умілим, коли він позитивно ставиться до процесу навчання і до себе як до учня, радиться і пишається своїми успіхами, а також приймає свої невдачі, недоліки, робить зусилля для того, щоб їх не було.

В цьому разі, потрібно, щоб дорослий вірив у саму можливість розвитку дитини, підтверджував цінність її особистості [16, с. 133].

Саме гуманістичне виховання як процес взаємодії дорослого і дитини, сприяє самовизначенню дитини у системі моральних, культурних і соціальних цінностей, котрі обумовлюють життєвий шлях особистості.

Учні приходять до школи із різними цінностями, вміннями і самооцінкою. Одним із завдань учителя початкових класів формування у дітей молодшого шкільного віку соціально-ціннісних орієнтацій.

Для сформованості цих соціально-ціннісних орієнтацій важливу роль відіграє робота не лише учителя, але й усіх фахівців, які відносяться до групи соціонімічних професій у процесі навчально-виховної діяльності, яка є складовою процесу соціалізації особистості.

Отже, аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку щодо *формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів* – це складова процесу соціалізації особистості молодших школярів, яка передбачає становлення особистісного ставлення до довкілля через певну систему цінностей.

Цей процес неможливо зробити цілеспрямованим без впливу вищезгаданих фахівців і батьків. І хоча вплив сім'ї на дитину молодшого шкільного віку дуже великий, але частіше він не носить цілеспрямованого характеру. Натомість саме вчитель молодших класів може і повинен керувати цим процесом свідомо цілеспрямовано, однак це потребує спеціальної підготовки.

Варто зазначити те, що без спеціальної підготовки здійснити це не можливо, тому, що саме підготовка, як зазначає Л. Мардахаєв – це формування і узагальнення установок, знань і умінь, необхідних індивіду для адекватного вирішення специфічних задач [20, с. 229].

А підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів ми визначили як процес, що характеризується узагальненням професійних настанов, знань, умінь та навичок, які спрямовані на соціалізацію особистості молодшого школяра. Результатом такого процесу є підготовленість майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів.

Педагогічна підготовленість характеризується відповідним рівнем знань, умінь і навичок, наявністю позитивних професійних установок, що дозволяють майбутньому педагогові кваліфіковано виконувати педагогічну діяльність.

Спираючись на дослідження М. Якубовської, можна зробити висновок, що професійна освіта вчителя є надскладовою системою, до якої входять такі головні компоненти, як професійна підготовка і професійна діяльність. У свою чергу система професійної підготовки складається з підсистеми загальноосвітньої, загальнопедагогічної і спеціальної підготовки. Професійна діяльність учителя – динамічний безупинний складний процес – який він (учитель) розуміє як єдність двох діалектично суперечливих процесів – професійного розвитку і професійного «вигорання» [26, с. 54].

Цілком слушно, що соціально-ціннісні орієнтації вчителя починають розвиватися ще у процесі набуття ним професійної освіти, саме у цей період відбувається оволодіння відповідним понятійним апаратом.

Як зазначає А. Капська, цінності професійної діяльності можна сприймати як певну домінуючу потребу – професійно працювати на благо інших людей, яка орієнтує (чи акумулює) професійно-особистісну активність працівника освіти чи соціального педагога на досягненні цієї гуманної цілі [21].

Професійна підготовка вчителів як самостійний феномен зі своїми специфічними характеристиками і особливостями базується на певній системі цінностей. Їх зв'язок із буттям здійснюється завдяки культурі, вихованню. У базових цінностях в процесі виховання, на думку багатьох дослідників, значною мірою позначаються суспільні уявлення про дитину, що змінювались і еволюціонували. Л. Пуховська також доводить, що відповідно змінювалося суспільне розуміння функцій вчителя-носія і виразника тих цінностей, що лежать в основі суспільного життя [15]. Якщо виховання й освіту можна розглядати як фактор, що пов'язує суспільство із індивідом, включаючи його у систему суспільних відносин, то вчителів в цьому контексті постійно відводилася роль своєрідного інструменту передачі суспільних цінностей, посередника між суспільством і дитиною.

У процесі цілеспрямованої педагогічної діяльності вчителів завжди потрібно було навчати, розвивати й виховувати дитину. Саме ці функції зумовлюють триєдину мету професійної підготовки вчителя: забезпечення підготовленості майбутнього педагога до включання у практичний процес передачі знань найкращого, що нагромаджено суспільством; підготовку вчителя до сприяння розвитку дитини, зростанню її власних сил, розкриттю внутрішніх потенцій; підготовку майбутнього педагога до здійснення виховного

впливу на дитину – забезпечення її інтеграції у систему соціальних вимог і цінностей [15, с. 8-9]

У наш час ця мета доповнюється і змінюється. Слід зауважити, що саме зараз найбільше похитнулися основи підготовки вчителів до виконання їх виховної функції у суспільстві. Це пов'язано із стрімкими змінами у житті суспільства, трансформацією старих і появою нових цінностей, розвитком нових суспільних явищ, феноменів.

Аналіз наукової літератури показує, що суспільство усвідомило необхідність підготовки випускника педагогічного ВНЗ із високим рівнем педагогічної культури та багатим духовним світом. Формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів є одним із важливіших засобів вирішення цієї задачі. Адже, одним із завдань нашого дослідження було визначити особливості підготовки майбутніх фахівців до формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку.

Як було зазначено С. Литвиненко, головною метою системи вищої педагогічної освіти є підготовка професійно компетентних і конкурентоздатних, гуманістично зорієнтованих висококваліфікованих спеціалістів, тобто формування суб'єктів професійної діяльності, здатних вільно та свідомо самовизначатися у педагогічній дійсності, творчо розв'язувати проблеми педагогічного процесу у спільній діяльності з учнями. У сучасному розумінні педагогічна підготовка студентів постає як цілісний інтегрований процес, який не зводиться лише до вивчення дисциплін педагогічного циклу [9, с. 17], тому, саме за (С. Сисоєвою), сучасна педагогічна праця вимагає від учителя нових видів професійних компетенцій, зосередження зусиль і часу не тільки на усвідомленні їхньої потреби, а й на їх опануванні та впровадженні в педагогічну практику, а це вимагає змін у змісті професійної підготовки майбутніх учителів [18, с. 60], що характеризується відповідним рівнем сформованості педагогічних здібностей, які дуже рідко зустрічаються у досконалому стані (на думку З. Курлянд [8]). Проте внаслідок пластичності нервової системи, за умов наявності інтересу до педагогічної діяльності і бажання займатися нею, рівень розвитку цих здібностей у особистості може бути підвищеним.

Саме тому особливого значення набуває модернізація системи педагогічної освіти в усіх її ланках і виконання завдання якомога швидшої орієнтації педагогів на реалізацію потреб швидкозмінного суспільства та його

громадян. Тому С. Сисоєва стверджує, що педагогічна освіта на усіх рівнях має бути спрямована: на усвідомлення вчителем тенденцій розвитку швидкозмінного світу, розуміння потреби сприймати зміни, змінюватися самому, готувати учнів до дорослого життя; формування у вчителя вмінь і навичок навчатися впродовж життя; розвиток інформаційної культури вчителя; розвиток творчих якостей особистості вчителя; розуміння, що наслідки педагогічної праці безпосередньо залежать від рівня педагогічної майстерності вчителя [18, с. 61].

Деякі дослідники (В. Андрєєва, Є. Бондаревська, І. Ісаєв, С. Кульневич, З. Курлянд, В. Сластьонін та ін.) вважають можливим при підготовці спеціалістів для освітніх закладів у рамках вивчення педагогічних дисциплін спеціально виділити як методологічну основу аксіологічний підхід, котрий надасть процесу підготовки майбутніх учителів ціннісну спрямованість [19, с. 132].

Аксіологічний підхід було ґрунтовно розглянуто З. Курлянд в науковій статті «Основні підходи до формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів» [8], в якій автор стверджує, що ставлення людини до оточуючого світу пов'язано з двома взаємообумовленими, але різними підходами: практичним, що забезпечує пристосування до мінливих явищ у просторі та часі і абстрактно-теоретичним (пізнавальним), що має за мету пізнання законів і закономірностей оточуючого світу. Ланкою, що забезпечує зв'язок між практичним і пізнавальним підходами, виступає аксіологічний (ціннісний підхід). Саме цей підхід дозволяє вивчати явища з точки зору їх потенційних можливостей стосовно задоволення потреб людей, а з іншого боку – вирішувати задачі гуманізації суспільства.

Дослідження соціально-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів при підготовці до професійної діяльності включає в себе вивчення самих цінностей педагогічної професії. Таким чином, формування соціально-ціннісних орієнтацій складають найважливішу основу стратегії освіти.

На нашу думку, для педагога соціально-ціннісні орієнтації повинні створювати важливе підґрунтя, з якого витікає стратегія освіти. В педагогічній професії соціально-ціннісні орієнтації конкретизуються, кожний молодий вчитель визначає, які характеристики педагогічної роботи для нього найбільш важливі. Також соціально-ціннісні орієнтації виявляють здібність особистості педагога до саморегуляції, самовизначення в педагогічному колективі, і виступають інструментом побудови плану його майбутньої діяльності.

З метою визначення стану підготовленості майбутніх фахівців соціономічної сфери (майбутніх учителів початкової школи) до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів, нами було проведено діагностичне дослідження серед студентів факультету початкового навчання Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського» (м. Одеси).

Для подальшого дослідження нами було визначено на основі теоретичного аналізу критерії (табл. 1), наявність яких визначалася за допомогою певних показників з метою охарактеризувати рівні цієї підготовленості до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів.

За критерії обрано наявність компонентів (мотиваційно-настановчий, змістовий, операційно-рефлексивний, оцінний) підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів, за показники – якісні характеристики особливостей цієї підготовленості, з урахуванням специфіки професійної діяльності учителів початкової школи та особливостей структури їхніх соціально-ціннісних орієнтацій.

Кожний компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів характеризувався трьома ознаками, які, у свою чергу, визначаються чотирма показниками:

Мотиваційно-настановчий компонент відображає наявність професійних мотивів та інтересів в оволодінні професією учителя та усвідомлення значущості цих орієнтацій. Він проявляється в упевненості у собі як учителеві, забезпечує задоволеність діяльністю, передбачає наявність мотивації на досягнення успіху.

Змістовий компонент розкриває сутність знань, про соціально-ціннісні орієнтації й особливості їх формування у молодших школярів.

Операційно-рефлексивний компонент школярів характеризується професійною спрямованістю психічних процесів, розвитком інтелектуальних сил і педагогічних знань та умінь щодо формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку майбутніми вчителями початкової школи.

Оцінний компонент підготовленості майбутніх учителів початкової

школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів проявляється в оцінювальній діяльності, що інтегрує в собі контроль, регуляцію, експертизу та стимуляцію у професійній діяльності. Важливість оцінки полягає в баченні індивідом сильних та слабких сторін діяльності, також осмислення її результатів.

Кожний критерій оцінювався за дванадцятьма показниками, що оцінювались у респондентів за їх наявністю, або відсутністю: наявність – 1 бал, відсутність – 0 балів. Таким чином, максимальна можлива оцінка становила 48 балів, а шкала оцінювання коливалася в межах від 0 до 48 балів. За визначенням метричної шкали було обґрунтовано кількісне значення інтервалів трьох діапазонів, що відповідно в балах склало: низький рівень від 0 до 16 балів, середній рівень від 17 до 32, достатній рівень від 33 до 48. Окрім того була подана якісна характеристика рівнів за показниками.

Оцінка проводилася методом незалежних суддів в якості яких виступали самі дослідники, а також члени кафедри.

Однією з поставлених задач нашого дослідження було виявлення рівнів підготовленості учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів. Тому були представлені дані якісної характеристики з кожного рівня.

Таблиця 1.1

Критерії підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодих школярів

Критерії підготовленості	Показники
1	2

<p>Мотиваційно-настановчий (наявність професійних мотивів; наявність професійних настанов; цікавість, бажання займатися професійною діяльністю)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - наявність позитивних мотивів і настанов; - позитивна настанова на професійну діяльність та активність у роботі з молодшими школярами; - прагнення до визнання власної педагогічної діяльності, до поваги з боку батьків, учнів; - прагнення до впевненої поведінки, внутрішньої гармонії, бажання позбавитися внутрішніх суперечностей, легко долати труднощі у професійній діяльності; - наявність професійних настанов щодо результату навчання і виховання підростаючого покоління; - настанова на здоровий спосіб життя, прагнення турбуватися про здоров'я дітей; - настанова на прекрасне, бажання постійно відчувати задоволення від витворів мистецтва, навчити учнів бачити красу природи; - настанова на етичну поведінку, бажання бути прикладом для учнів у зовнішності, організації власної роботи, манерах, мовленні; - прагнення до самостійності в роботі з молодшими школярами, стриманість, самоконтроль у професійній діяльності; - прагнення піклуватися про дітей, допомагати іншим; - зацікавленість педагогічною діяльністю, прагнення до нових професійних знань, власного вдосконалення,
---	---

Продовж. табл. 2.1

1	2
---	---

	<p>бажання саморозвитку;</p> <ul style="list-style-type: none"> - бажання щасливого сімейного життя, турбота за кохану людину, настанова на гарні відносини, прагнення порозуміння, пізнання партнера, прагнення щастя сім'ям учнів.
<p>Змістовий (системне мислення щодо процесу формування соціально-ціннісних орієнтацій вчителя та учня; системність знань щодо процесу формування соціально-ціннісних орієнтацій вчителя та учня; знання понятійного апарата стосовно цінностей особистості</p>	<ul style="list-style-type: none"> - уявлення та знання про дружбу та щастя, приклади таких відносин у літературі для молодших школярів; - узагальнення знань про застосування творчих здібностей у роботі з молодшими школярами; - усвідомлення суспільної значущості педагогічної діяльності, роль у житті молодших школярів «першого» вчителя; - нове пізнання про шляхи саморозвитку, методологію; - знання про принципи здорового способу життя, умови їх реалізації; - знання матеріалу, принципів роботи з молодшими школярами, їхні психолого-фізіологічні особливості, темперамент, характер; - знання культурологічних, екологічних основ навчання і виховання молодших школярів; - знання про етикет, правила поведінки, стилі спілкування, одягу і таке інше; - знання про самодисципліну, вольові дії; - знання про необхідність активного діяльнісного життя особистості; - знання принципів демократичного ставлення до людей, особливо до молодших школярів, піклування про них; - знання особливостей соціально-психологічних

1	2
	стосунків подружжя, впливу статево-психологічних відмінностей на поведінку у кризових ситуаціях та можливості виходу з них.
<p>Операційно-рефлексивний (усвідомленою необхідністю формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів та себе як суб'єкта цього формування;</p> <p>уміння оцінювати з різних сторін свої дії щодо формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів;</p> <p>прогнозування зовнішньої реакції на власні дії щодо</p>	<ul style="list-style-type: none"> - уміння реалізовувати й аналізувати власні творчі педагогічні здібності, відчувати задоволення від творчого результату молодших школярів; - уміння турбуватися про власне здоров'я та здоров'я інших й аналізувати їхній фізичний та психічний стани; - надання допомоги всім, хто цього потребує, відчуття відповідальності за інших; - усвідомлення необхідності постійного вдосконалення власних професійних знань, умінь, навичок, загальної культури, ерудиції; - уміння долати негативні емоції в роботі з молодшими школярами, колегами, батьками учнів та аналізувати їхню доцільність; - уміння критично мислити, сміливо відстоювати власну думку, регулювати, усвідомлювати психологічні особливості; - уміння оцінювати прекрасне в довкіллі, берегти природу, мистецтво. Усвідомлення цінності природи та мистецтва; - уміння тримати в порядку речі, дотримуватися порядку у справах та аналізувати з цього боку свою власну поведінку та поведінку інших; - уміння демонструвати доброзичливе ставлення до колег, дітей та їхніх батьків, уміння товаришувати, розвивати ці якості у молодших школярів;

1	2
<p>формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - емоційно-позитивне ставлення до професійної активної діяльності вчителя молодших класів, задоволеність професією вчителя; - уміння аналізувати, відчувати гордість від визнання іншими власних професійно-педагогічних досягнень; - самопізнання, відчуття потреби у взаємоповазі. Уміння допомагати та робити коректно поради сім'ям батьків учнів.
<p>Оцінний (оцінювання важливості формування соціально-ціннісних орієнтацій, як у майбутніх учителів початкової школи, так і у молодших школярів; позитивна чи негативна оцінка тих чи інших (професійних) соціально-ціннісних орієнтацій;</p>	<ul style="list-style-type: none"> - уміння адекватно оцінювати власну активність у професійній діяльності та діяльності інших; - уміння реально оцінювати відносини з іншими, з гумором ставитися до власних невдач; - уміння оцінювати знання та вміння дітей щодо збереження краси природи та мистецтва; - уміння адекватно оцінювати прояви власної акуратності, а також контролювати розвиток вихованості учнів; - адекватна оцінка власних вольових проявів у професійній діяльності; - уміння давати оцінку своєму здоров'ю та здоров'ю інших; - уміння оцінити, контролювати внутрішні суперечності, власний емоційний стан; - усвідомлення необхідності надавати допомогу іншим, без тиску на особистість; - осмислення власних дій, спрямованих на розвиток і вдосконалення інших; - оцінка продуктивності власних досягнень у роботі

1	2
самооцінка процесу формування соціально-ціннісних орієнтацій як у майбутніх учителів початкової школи, так і у молодших школярів.)	вчителя початкової школи та їх суспільне значення; - самооцінка результату своєї педагогічної діяльності порівняно зі світовими досягненнями в освіті; - реальна оцінка власних відчуттів, стану сімейних відносин у сім'ях вихованців.

Достатній рівень був характерний для тих майбутніх учителів початкової школи, у показниках яких спостерігається достатній рівень зазначеної підготовленості мотиваційно-настановчого, змістового, операційно-рефлексивного, оцінного компонентів, стійка усвідомленість щодо значущості соціально-ціннісних орієнтацій, сформованість теоретичних знань і практичних умінь до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів, зацікавленість педагогічною діяльністю та застосування в ній новітніх педагогічних технологій, бажання нових професійних знань, власного вдосконалення, саморозвитку, усвідомлення в необхідності постійного вдосконалення власних професійних знань, умінь, навичок, загальної культури, ерудиції; вміння критично мислити, студенти цього рівня осмислюють власні дії, які спрямовані на розвиток і вдосконалення інших. Цей рівень оцінювався 33-48 балами.

Середній рівень притаманний тим майбутнім учителям, які мають достатні знання, але не завжди їх можуть застосувати на практиці, їхні соціально-ціннісні орієнтації визначенні не зовсім чітко, часто змінюються; інтерес у педагогічній діяльності з молодшими школярами має нестійкий характер; у структурі соціально-ціннісних орієнтацій переважають матеріальні; дії студентів не зовсім педагогічно обґрунтовані, не самостійні; у складних

ситуаціях, де необхідно виявити творчість, відшукати оптимальний варіант розв'язання, відчувають нерішучість, певні труднощі. Цей рівень оцінювався 17-32 балами.

Низький рівень підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів характеризується відсутністю системи необхідних знань щодо поняття соціально-ціннісних орієнтацій та їх формування у молодших школярів, а соціально-ціннісні орієнтації не є основою для дій і вчинків, лише володіють понятійним апаратом відносно цінностей, не чітко вміють аргументувати свої відповіді, погано усвідомлюють себе, як суб'єкта формування цих цінностей, слабка наявність професійних установок. Цей рівень оцінювався від 0 – 16 балів.

Першим етапом експериментально-дослідної роботи було проведення діагностики щодо виявлення рівня підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів.

Спочатку ми виділили критерії і їх показники, за котрими можна визначити рівень підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів та обґрунтували кількісну і якісну шкалу діагностики цих рівнів.

З позиції того, що методика діагностики рівнів підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів, урахує специфіку професійної діяльності в аспекті нашого дослідження і дає змогу констатувати про цю підготовленість, адже тільки учитель зі сформованими соціально-ціннісними орієнтаціями, який володіє відповідними характеристиками, може сформувати відповідні орієнтації в молодших школярів

Загалом у констатувальному етапі експерименту взяли участь 85 студентів Державного закладу «Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського», факультету початкового навчання.

Результати дослідження дають змогу стверджувати, що низький рівень було діагностовано у 69,6% серед студентів 2-го та 3-го курсів від загальної кількості. На середньому рівні – 21,7% випробуваних. Та на достатньому лише – 8,7% осіб від загальної кількості випробуваних.

Це свідчить в необхідності в розробці та реалізації (під час викладання навчальних дисциплін «Педагогічна інноватика» та «Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу») експериментальної програми, яка була направлена на підвищення рівня сформованості соціально-ціннісних орієнтацій.

Також було діагностовано студентів магістратури на низькому рівні складо лише – 10,5% від загальної кількості випробуваних. На середньому рівні діагностовано 31,6% студентів від загальної кількості. Та на достатньому рівні було діагностовано 57,9% від загальної кількості студентів у групах, що підтверджує, що та робота, яка проводилася зі студентами є ефективною.

Таким чином результати дослідження підтверджують, що саме за допомогою тренінгових занять на зазначених курсах відбулося залучення студентів до діяльності з оцінювання та самооцінювання власної підготовки щодо формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості // Соціальна психологія № 3 (17) 2006. – С. 91 – 102.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн Кн 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук видання / Бех І.Д. - К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн Кн 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук видання / Бех І.Д. - К.: Либідь, 2003. – 344 с.
4. Богданова І. «Особливості змобілізованості як фактор розвитку майбутніх фахівців соціономічної сфери» // Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнародного Конгресу (м. Одеса, 18-21 травня 2017 року).
5. Л.Буркова Структура і зміст базових професійних компетентностей для фахівців соціономічних професій // Педагогіка1(3) 2016. – С. 12-16
6. Врихт Р. „Образ Я” как подструктура личности. // Проблемы психологии личности. - М.: Наука, 1982. - С. 25 - 41.
7. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / Кон И.С. - М.: Политиздат, 1984. - 335 с.

8. Курлянд З.Н. Основні підходи до формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів // Виховання і культура – 2007. - № 3-4 (13-14) – С. 5-8.
9. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: дис... доктора пед. наук: 13.00.04./ Литвиненко Світлана Анатоліївна – Рівне, 2005. – 513с.
10. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів / Матвієнко О.В. – К.: Стилос, 1999. – 232с.
11. Никольская И.М. Уроки психологии в начальной школе. 2-е изд., дополн. и перераб. / И.М. Никольская, Г.Л. Бардиер. – СПб.: Речь, 2004. – 190с.
12. Ольшанский Д. В. „Я - сам!“ (Очерк становления и развития детского „Я“). - М.: Знание, 1986. — 93 с.
13. Павленчук В. Любов педагога до дітей як важлива умова духовно-морального виховання // Початкова школа. – 2004. - № 6. – С. 10-11.
14. Пантелеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система. // Психология самосознания. Хрестоматия. - Самара: Издательский дом „БАХРАХ-М“, 2000. - С. 208 – 242.
15. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільності і розбіжності: [монографія] / Людмила Пуховська. - К.: Вища шк., 1997. – 180с.
16. Работа с родителями: пособие для учителей начальных классов общеобразовательных учреждений / М.П. Осипова, Г. А. Бутрим, И.А. Мельничук и др.; Под общ. ред. М.П. Осиповой, Г.А. Бутрима. – Мн., «Экоперспектива», 2003. – 480 с.
17. Савонько Е. И. Возрастные особенности соотношения ориентации на самооценку и оценку другими людьми. // Изучение мотивации поведения детей и подростков. М., 1972. – С. 56 - 64.
18. Сисоєва С. О. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя // Педагогіка і психологія. – 2006. - № 4. – С. 60-66.
19. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Общая педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В. А. Слостенин: В 2 ч. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Ч.1. – 288с.
20. Словарь по социальной педагогике: Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт. – сост. Л.В. Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.

21. Соціальна педагогіка. Підручник за ред. проф. А.Й. Капської. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
22. Тульчинський М.М. Особенности самооценки и уровня притязаний в позднем возрасте: автореф. дисс. для получения науч. степени канд. психол. наук / Тульчинський М.М. - М., 1996.- 19 с.
23. Уайт Патриція Громадянські чесноти і шкільна освіта: виховання громадян демократичного суспільства: [монографія] / Пер. з англ. та перед. В.О. Коломієць. – К.: Вища шк., 2002. – 118 с.
24. Цоков Б. Взаимосвязь между Я-образом и уровнем тревожности. // „Психология”. - София, 1984. - №1.- С. 12 - 19.
25. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / Чеснокова И.И. - М.: Наука, 1977. - 144 с.
26. Якубовські О.М., Анненкова І. П. Основи формування емоційної культури майбутніх учителів: навч. пос. / Якубовські О.М., – Одеса: Астропринт, 2002. – 160с.